

Тимошенко М. М.,
канд. арх., с.н.с.,
доц. каф. архітектури,
Національний авіаційний університет, Україна, Київ

«КАРАБАХ» – САДИБА ПЕРШИХ КОЛОНІСТІВ КРИМУ

Анотація: Досліджено планувальні та економічні аспекти розвитку садиби «Карабах», її значення для історіографії паркобудування, садівництва та районування рослин, місце у культурній спадщині України. Обґрунтовано доцільність створення Карабахського музею–садиби дослідників Криму – П.І. Кеппена і В. Ф. Келлера.

Ключові слова: садиба «Карабах» П.І. Кеппена і В.Ф. Келлера, реконструкція, пам'ятка паркової архітектури.

Постановка проблеми. Шляхетські садиби на теренах України – це величезний пласт вітчизняної культури, до сьогодення мало досліджений і вкрай мало оцінений. Відомо, що садиби є вкрай різноманітними відносно форм та розмірів, архітектури, дизайну, ландшафтного оточення. Типологія такого роду приватної забудови є дуже різноманітною: від палаццо – паркових ансамблів – до скромних житлових споруд, які мало чим відрізнялися від сільських або міщанських типів житла. За планувальною організацією і характером забудови садиби так чи інакше наслідували стилі і моду Європи кінця ХУІІ початку ХІХ ст. Саме в цей період іде активний приток колоністів з Німеччини, Польщі, Росії до Криму. Досліджуючи розвиток маєткової культури в цьому регіоні слід враховувати три основні аспекти: наявність і якість води, наявність доріг і людських ресурсів. Таким чином, дослідження садиб з урахуванням регіональних та хронологічних особливостей є актуальним.

Аналіз останніх досліджень. Досить яскраве уявлення наявності і якості води, наявності доріг і людських ресурсів на території Криму дають праці О. де Ла Мотре [1] та П. І Кеппена [2]. Сучасний стан досліджень представлено у працях М.М. Петрової [3], Н.Є. Онуфрієнко [4], І. та О. Родічкіних [5] та Л.В. Фірсова [6]. Поєднання історичних та сучасних джерел є особливо важливим для правильного оцінювання місця садиби «Карабах» серед культурної спадщини України, і, відтак, визначення її статусу та перспектив.

Формулювання цілей статті. Метою даної публікації є реконструкція історичного контексту створення і використання садиби «Карабах», визначення особливостей її планування, обґрунтування пропозицій щодо її статусу як історичної пам'ятки, а також перспектив подальшого використання.

Виклад основного матеріалу. Реконструкція історичного контексту.

Після перемоги у війні з Туреччиною та ліквідації Кримського ханства (1783р) на теренах Криму починається масштабна колонізація. Катерина II роздає і продає 350 тис десятин землі (1 десятина = 1, 0925 га), що становило біля 15% загальної площі Криму. На берег Чорного моря вирушили вельможі, поміщики, чиновники, науковці. Так, перші маєтки князя Потьомкіна наприкінці ХУІІІ століття з'явилися у Судаку [5].

Особливість садибного господарювання в Криму полягала в тому, що на зайнятих землях не було введено кріпацтво, використовували найману силу чи приганяли кріпаків зі своїх маєтків з Росії чи України.

Саме в таких умовах на березі Чорного моря на початку ХІХ ст. починається забудова і створюються садиби, сади і парки, змінюється ландшафт схилів на узбережжі моря. Одним із перших колоністів Тавриди стає харків'янин, син завідувача медичною частиною Харківської губернії – Петро Іванович Кеппен (1793–1864). Працюючи на посаді поштового ревізора, він приїздить до Сімферополя у 1819 р. А у 1829 р. він починає активно скуповувати за безцінь землі у татар. Спочатку у Дагара–Огли–Асана та інших поблизу мису Ай–Тадор на березі моря в урочищі Карабах біля джерела Суук–Су (4 десятин). Все своє життя він віддав вивченню географії, історії, статистики, археології і кліматології, інтродукції рослин в Криму, став у 1845р академіком Санкт–Петербурзької Академії Наук [2].

Визначення особливостей планування садиби «Карабах».

Цікавим і корисним є ознайомлення з досвідом родини Кеппенів – Келлерів щодо успішного створення ландшафтних і паркових композицій на приватних ділянках, формування і благоустрою приватних аграрних господарств в Криму в ринкових економічних умовах.

Планувальна структура маєтку закладалась саме з метою бізнесу і зберігалась до наших днів.

За допомогою французького ландшафтного архітектора Е. Лібо, котрий створював поряд з Карабахом маєток екс-губернатора Тавриди – А.М. Бороздіна, була сформована планувальна організація садиби «Карабах», зонування ділянок з далекою перспективою.

Вибір культур, їх районування і вирощування велося під безпосереднім керівництвом директорів Імператорського Нікітського ботанічного саду – Х.Х. Стівена і зятя Кеппенів – Василя (Вільгельма) Федоровича Келлера.

Із використанням принципу терасування ландшафту, територію було розділено на дві нерівні частини – верхню і нижню (рис. 1). В нижній частині розміщувалися будівлі і парк, в верхній – ділянки агрокультур.

Центром планувальної схеми був дуже скромний п'ятикімнатний двоповерховий будинок.

На верхній ділянці садиби, площею біля 280 десятин, були поступово зведені дерев'яні господарські будівлі: людська, каретна, стайня на три коня, пральня, хлів на одну корову, каретний сарай, виноробня і винні льохи (вперше збудовані в Криму і збереглися донині), сушильня тютюну, давильня оливкової олії, оранжерея – розсадник, оранжерея цитрусових.

Було розбито французький сад, де на 16 десятинах вирощувалися промислові сорти груш, яблунь, черешень, мигдалю, фундуку, персиків, слив. Новаторство проявилось в тому, що саме тут на базі Нікітського саду – розсадника Кеппени – Келлери почали вирощувати такі сорти винограду, як Піно-Грі, Сапераві, Токай, Ріслінг, Мускат, Аліготе, Сатера – усього близько 170 сортів.

П.І Кеппен першим робить успішну спробу розвинути тютюнництво на південному березі Криму. Протягом чверті століття в Карабасі продавався кращий тютюн. Під ці культури було відведено більше 30 десятин верхньої ділянки садиби.

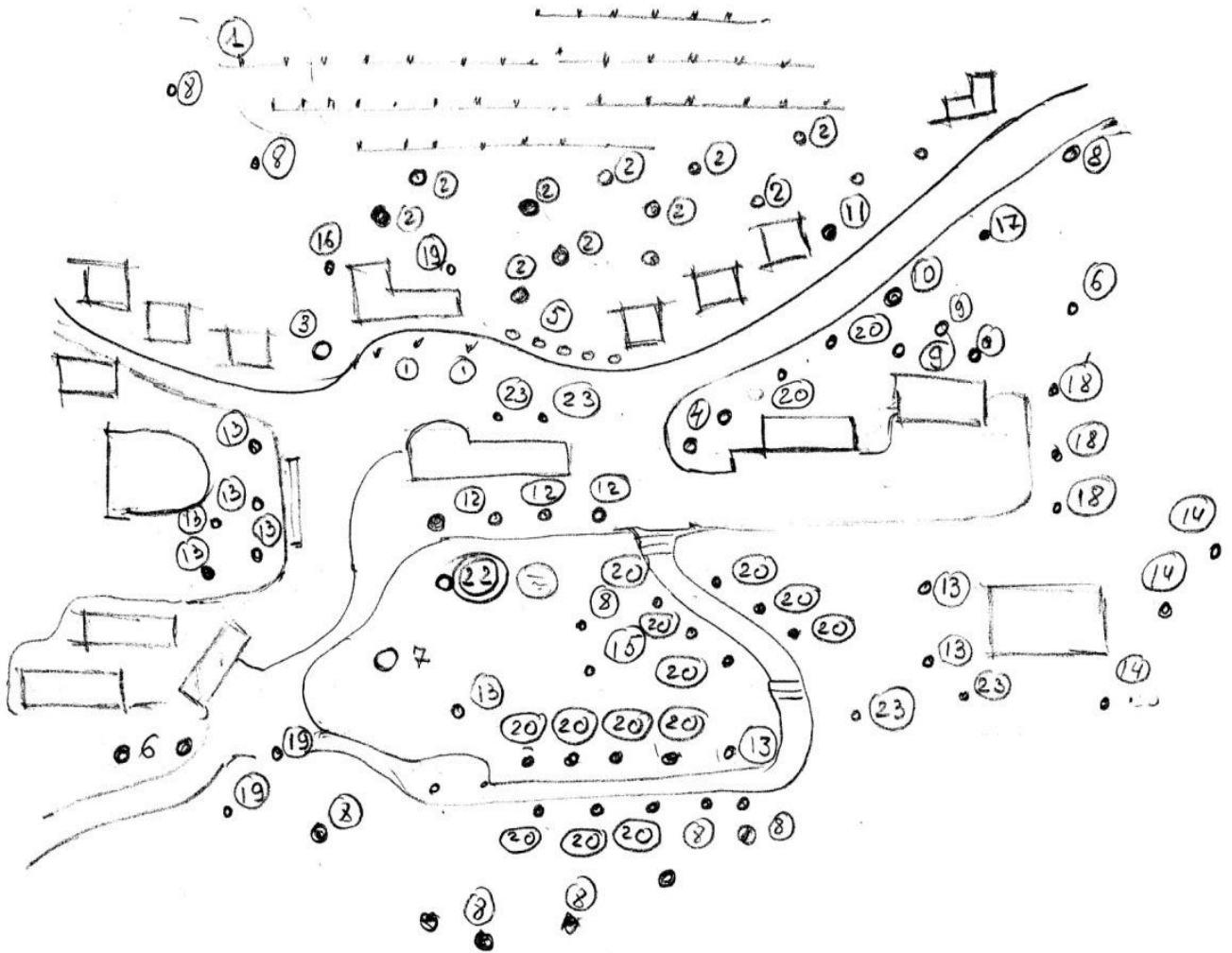

Рис.1 Схема дендроплану садиби «Карабах».

1. Виноградник, 2. Олива, 3. Мушмула 4. Осокір, 5. Лавр благородний, 6. Гледичія,
7. Дуб пробковий, 8 Кедр ліванський, 9. Тополя, 10. Береза, 11. Дуб гостролистий,
12. Пальма віяльна, 13. Платан, 14. Сосна кримська, 15. Сунічник крупноплідний,
16. Кремтомарис японський, 17. Акація ленкоранська, 18. Юдове дерево, 19. Тіс ягідний,
20. Кипарис, 21. Магнолія, 22. Пень секвої гігантської, 23. Артишок

Перші чайні плантації в Криму були закладені саме у цій садибі Василем (Вільгельмом), Федоровичем Келлером – директором Нікітського ботанічного (1860 – 1865 р.)

Більше 60 десятин займав будівельний ліс і пасовиська.

На березі моря не було пляжів, а лише невеличка купальня для чоловіків, бо жінки уникали сонця і не плавали.

При садибі було збудовано невеличкий рибзавод, причал і елінг для двох баркасів.

Після революції родина ще досить довго мужньо відстоювала і зберігала

будинки і посадки на землях, які були націоналізовані і поступово занедбані новими власниками – радгоспами.

Відтак зрозуміло, що епітет «оаза» заслужив цей куточок Криму не за досконале господарювання, а за ландшафтно–естетичні якості парку, у котрому за 40 років було висаджено близько 250 культур, розмаїття яких вражає і зараз.

Парк був створений згідно задуму Е. Лібо. Під панський будинок, декоративні посадки дерев і чагарників, квітів, алеї, фонтани і доріжки було відведено близько 6 десятин, на жаль, зсувного сланцевого масиву, тому зараз парк займає лише півтора гектари [6]. Можна помилуватися столітніми маслинами поряд з платанами, кипарисами темно–зеленими пірамідальними, які обрамляють в'їзну дорогу. Виходи джерельної питної води оформлені вапняковим і діоритовим камінням, поряд ростуть кипариси арізонські і кедрі ліванські. У парку Карабаху росте сунічник крупноплідний, магнолії висотою більше 20 м, мигдаль, інжир, юдові дерева, горіхи, гімалайські платани, тіси ягідні, пробкові дуби, пальми віялові, ленкоранська акація, лавр благородний.

Саме в цьому парку більше 100 років росла поряд з платанами секвоя гігантська, стовбур котрої лежить тут і зараз. Сучасні американські дослідження підтверджують висновки українських вчених, що саме це сусідство завадило розвитку секвої. (Дослідження в цьому напрямку ведуться зараз у Кримській науково–дослідній лісотехнічній установі).

З Карабаху поширились в свій час артишоки, які почали в XIX столітті вирощувати на півдні Криму і поставляли до імператорського столу. Ці дивовижно декоративні їстівні квіти прикрашають і зараз чудовим габітусом і фіолетовими квітами клумбу біля спального корпусу пансіонату, що базується на винних льохах старого будинку.

Парк дивує співом безлічі птахів.

Обґрунтування пропозицій щодо статусу садиби «Карабах» як історичної пам'ятки, а також перспектив її подальшого використання.

Культура, як відомо, є системою матеріальних і духовних цінностей, яка транслюється з одного покоління до наступного; таке розуміння безпосередньо узгоджується з принципом єдності культури і історії. Яскравим прикладом

синергії ландшафтної архітектури, національної культури і історії в контексті спадковості може бути родинна справа, родинний успішний бізнес високоосвічених, відданих науковій праці, харків'ян Кеппенів – Келлерів. На території їх садиби бували И Айвазовський, А. Чехов, В. Вернадський, І. Бунін, М. Глінка. До наших часів збереглися архівні матеріали, історичний ландшафт, планувальна структура, окремі будівлі, малі архітектурні форми, рослини, родинний цвинтар, окремі речі, родинні архівні документи. Зважаючи на ці обставини, а також враховуючи наявний стан садиби в цілому та необхідність збереження парку на її території, вважаємо, що доцільно було б включити маєток в перелік пам'яток архітектури і ландшафтного дизайну державного, або, щонайменше, кримського значення. У майбутньому на базі садиби «Карабах» слід створити музей П. І.Кеппена і В. Ф. Келлера.

Висновки. Реконструйовано історичний контекст, у якому відбувалося будівництво і господарська діяльність садиби. Проаналізовано архітектурні і дизайнерські рішення щодо організації ландшафту і планування садиби. Обґрунтовано пропозиції щодо її включення до переліку пам'яток архітектури і ландшафтного дизайну, а також використання у якості музею родини Кеппенів – Келлерів.

Перспективи досліджень. Доцільними вбачаються дослідження у наступних напрямках:

- методи збереження ландшафтного парку садиби в умовах зсуву ґрунту;
- створення концепції музею Кеппенів – Келлерів;
- економічне обґрунтування збереження і використання садиби «Карабах».

Література

1. Motraye A de La Voyage en Europe, Asie et Afrique La Haye Djonson, 1727, voll
2. Кеппен П. И. Кримский сборник — С.П.: 1836. — 220 с.
3. Петрова М. М. История имения П. И. Кеппена. / Симферополь Крым 2000. — 147 с.
4. Онуфриенко Н. Е. Использование нарушенных территорий

для создания экспозиционных участков строящегося ботанического сада.
/ Тезисы 111 Международной конференции . Ландшафтная архитектура в ботанических садах и дендропарках — К.: 2011. — 72–75 с.

5. Родічкін І. Родічкіна О. Старовинні маєтки України . Мاستок як синтез мистецтв — К.: Мистецтво. 2006. — 380 с.

6. Фирсов Л.В. Исары. Очерки истории средневековых крепостей Южного берега Крыма / Новосибирск.: 1990. — 167 с.

Аннотация

Тимошенко М. М. «Карабах» – садиба перших колоністів Криму. *Исследованы планировочные и экономические аспекты развития усадьбы «Карабах», значение для историографии паркостроения, садоводства и районирования растений, место культурном наследии Украины. Обоснована целесообразность создания Карабахского музея–усадьбы исследователей Крыма – П.И. Кеппена и В. Ф. Келлера.*

Ключевые слова: усадьба «Карабах» П.И. Кеппена и В.Ф. Келлера, реконструкция, памятник парковой архитектуры

Abstract

Tymoshenko M.M. Article is devoted to one of the oldest estates on the southern coast–Karabakh. *It highlights the planning and economic aspects of the estate development, the value for the study of historiography of park architecting, horticulture and place in science and culture of the southern coast of Ukraine. Justification feasibility of Karabakh Museum – Estate researchers Crimea PI Köppen and VF Keller.*

Keywords: estate "Karabakh" PI Keppen and VF Keller, reconstruction, interesting landscape architecture